

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-1.1. Dizi -Sayı 12

Erciyes Üniversitesi
Türk Dünyası Araştırma Merkezi

I. Uluslararası
Selçuklu Sempozyum

SELÇUKLU SİYASİ TARİHİ (Bildiriler)

27-30 Eylül 2010
Kayseri

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. M. Metin HÜLAGÜ
Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI
Prof. Dr. Ali AKTAN
Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA
Doç. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN

TÜRK TARİH KURUMU

Ankara-2014

SELÇUKLU SULTANLARININ GÖZÜYLE HAÇLILAR

AYDIN USTA*

Ortadoğu coğrafyasında iki asırlık uzun bir dönem boyunca kendisini gösteren Haçlı varlığı ve bu zaman diliminde gerçekleşen Müslüman-Haçlı münasebetleri tarihin en çok rağbet gören konularından biridir. İki farklı din ve toplumun karşı karşıya geldiği bu sahnede ana karar unsurlarının düşünce ve fiilleri olayların gidişatında etkili olmuştur.

Tebliğimizde gerçekleşen uzun soluklu mücadelenin ev sahipleri olarak nitelendirebileceğimiz Müslümanların yüksek hâkimi durumundaki Selçuklu hükümdarlarının Haçlı tehdide hangi gözle baktıkları ve buna karşı tutumları ele alınacaktır. Bu çerçevede karşı tarafında Selçuklu hükümdarları hakkındaki düşünceleri de Latin kroniklerinin verdikleri bilgiler ışığında verilmeye ve böylece bir karşılaştırma imkânı sağlanmasına çalışılacaktır.

Konuyu ele alırken öncelik; mücadelenin ana hâkimiyet sahaları üzerinde cereyan etmesi dolayısıyla özellikle ilk dönemlerde Haçlılara karşı ciddi şekilde mukavemet gösteren bu kritik dönemde önemli zaferler kazanan Türkiye Selçuklularının olacaktır. Sonrasında kuzenlerine nispetle bu mücadeleye daha ilgisiz kaldıklarını görülen Büyük Selçuklu Sultanlarının Haçlılar konusundaki düşünce ve buna paralel olarak faaliyetleri aktarılacaktır.

Türkiye Selçukluları

1040 senesindeki kuruluşunun hemen ardından hızlı bir genişleme hamlesi gösteren Selçuklular kısa sürede Ceyhun Nehri'nden Anadolu içlerine kadar uzanan sahada siyasî anlamda tek söz sahibi durumuna gelmişlerdi. Abbasî halifelerini Şii Büveyhilerin elinden kurtarmaları da onların konumunu kuvvetlendirmiş ve bunun dışında ayrı bir saygınlık

* MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul /TÜRKİYE

kaynağı olmuştu. Öte yandan 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında başlayan Anadolu'nun fethi süreci de burada ikinci büyük bir Selçuklu devletinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştı. Selçuklu ailesi içinde ilk zamanlardan itibaren kendisini gösteren Mikailoğulları-Yabgulular rekabetinde Mikailoğullarının gölgesinde kalan Yabgulular, Anadolu'da Arslan Yabgu'nun torunu Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın eliyle Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdular (1075).

Selçukluların, baştaki hükümdarlarının gösterdikleri kudret sayesinde hâkim oldukları coğrafyaya istikrar getirdikleri bir dönemde diğer tarafta yani Avrupa'da bunun tam aksine işleyen bir süreç mevcuttu. Batı dünyası; Papalığın, özellikle de Alman İmparatoru ile girdiği dünyevî iktidar mücadelesinin daha alt seviyedeki siyasî birimlere yansması, tarımsal ekonominin nüfusu beslemeye yetmemesi ve bütün bunların ortaya çıkardığı sosyal çalkantılar ile uğraşmaktaydı. Böyle bir ortamda Türklerin ilerleyişi karşısında güç durumda kalan Bizans İmparatorluğu'nun paralı asker isteği Avrupa'yı saran bu kargaşa ve kaos ortamında Papalık için bulunmaz bir çıkış noktası olmuştu. Papalık birbirleriyle sürekli mücadele eden, ekonomik anlamda zorlanan dolayısıyla iç politikada ciddi bir tehdit unsuru olabilecek insan potansiyelinin başka bir coğrafyaya yönlendirmek için beklediği fırsatı elde etmişti. Bunu çok iyi değerlendiren Papa II. Urbanus seleflerinin başlattığı *Doğuya Haçlı Seferi düzenlemek* fikrini hayata geçirmeyi başarmıştı. Daha öncesinde temelleri ortaya atılmış olan bu fikir Kasım 1095'de Clermont'ta II. Urbanus'un yaptığı çağrıyla *Dioux le voult* (Tanrı böyle istiyor) çığlıklarıyla kabullenilen insanların eliyle fiiliyata geçmişti¹.

1096 yılı başlarından itibaren Avrupa'dan sefer gayesiyle doğuya doğru hareketlenmenin başlamasıyla birlikte uzun sürecek bir mücadelenin fitili ateşlenmiş oldu. Seferlerin ilk döneminde Haçlılar ağırlıkla kara

¹ Papalık çağrısının bu kadar geniş kitleler tarafından karşılık bulması yukarıda da belirtildiği üzere bütünüyle Avrupa'daki sosyal, siyasi, ekonomik ortamın bir yansımasıydı. II. Urbanus'un Clermont'ta yaptığı hitabet ise bütün bunların üzerinin ustaca örtülerek hareketin tamamen dini bir hüviyete bürünmesini sağlamıştı. Seferlerin başlangıç amaçları ile alakalı tafsilatlı bilgi için bkz., Işın Demirkent, "Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Mahiyeti", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu* Semineri 26-27 Mayıs 1997, İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 1-9; aynı mlf., "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri" *İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, sayı: 35, İstanbul 1994, s. 65-78; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2008, s.36-40.

yolunu tercih etmişlerdi. Gerek Pierre L'Hermitte'nin disiplinden yoksun güruhu gerekse I. Haçlı Seferi ordusu yolculuklarının İstanbul'a kadar ki bölümünde önlerine çıkan Hıristiyan unsurlara karşı savaşmaktan ve şiddet göstermekten çekinmemişlerdi. İkinci safhanın ağırlıklı kısmı ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkim olduğu sahada gerçekleşecekti.

O sırada Türkiye Selçuklularının başında bulunan Sultan I. Kılıç Arslan idarî anlamda çok fazla tecrübe sahibi değildi. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın 1092 yılında zehirlenerek öldürülmesinin ardından meydana gelen karışıklıklar sırasında kardeşi ile birlikte hapiste tutulduğu İsfahan'dan kaçmış ve İznik'e gelerek devletin yönetimini ele almıştı. Genç hükümdar büyük bir gayretle babası Süleymanşah'ın ölümü sonrasında güç ve toprak kaybeden devletini toparlama çabası içine girmişti. Batıda Bizans'a karşı bir takım askerî hareketler organize ederken bir yandan da yine Bizans'a karşı İzmir Beyi Çaka ile anlaşmış ve onun kızıyla evlenmişti. Ancak ikilinin arasındaki ittifak kısa süre sonra İmparator Aleksios Komnenos'un kışkırtmaları sonucunda bozulmuş, Kılıç Arslan yeniden anlaşmak üzere yanına gelen kayınpederini öldürtmüştü². Doğu'da ise bu yönde genişlemenin iki anahtarından biri olarak gördüğü Malatya'yı almak için Danişmentlilerle yarışmaktaydı. Sultanın üzerinde hassasiyetle durduğu bu konu iki temel nedene dayanıyordu. Birincisi Büyük Selçuklularla, Türkiye Selçukluları arasındaki aile içi rekabet diğeri ise hâkim olduğu Anadolu coğrafyasının sosyal, kültürel ve ticarî anlamda gelişimini sağlamaktı.

Malatya kuşatması sırasında Haçlıların geliş haberini alan Sultan, muhataplarının amaçları hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasına karşın hâkimiyet sahası üzerinde ortaya çıkan tehditi göz ardı edemezdi. Dolayısıyla hemen İznik'e dönerek Haçlıların hareketlerini yakından takip etmeye başladı. Kibatostaki karargâhta bulunan Pierre L'Hermitte'nin idaresinde bir ordudan çok güruhu andıran Haçlılar Müslüman ya da Hıristiyan ayırt etmeksizin etrafı yağmalayarak günlerini geçirmekteydi. Haçlıların komuta kademesinde de ciddi ayrılıklar mevcuttu. Casusları vasıtasıyla gelişmelerden haberdar olan Sultanın, bunları bertaraf etmesi çok fazla bir zahmet gerektirmedi. Kserigordon'da Haçlı-

² I. Kılıç Arslan'ın devletin başına geçmesi ve Haçlı Seferlerine kadar ki faaliyetleri hakkında bkz., Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s.95-98; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s.15-20; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995, s.428-430.

lardan bir grubunu mağlup ve esir eden Sultan, Drakon Çayı yakınlarında kurduğu pusu sonrasında kalanlarını da imha etmeyi başardı (Ekim 1096)³.

Alınan kolay galibiyet I. Kılıç Arslan'ın, Haçlılar hakkında yanlış intibalara kapılmasına sebebiyet vermişti. Daha önceden Bizans'ın hizmetinde paralı askerlik yapmış Norman ve Franklarda da benzer özelliklerin varlığı Sultan ve çevresinin Haçlılar ile ilgili iyimser düşüncelerini kuvvetlendirmişti. Böylelikle zihinlere yağmacı, disiplinsiz başıboşlar güruhu olan Haçlıların askerî anlamda çok fazla değer ifade etmediği şeklinde bir görüş yerleşmişti.

Sonrasında I. Kılıç Arslan yeniden Malatya kuşatmasına döndü. Fakat Haçlılarla ilgili ilk izlenimlerin yanlışından ibaret olduğu kısa süre de ortaya çıktı. Gelişmeler genç Sultan için acı bir tecrübeyi de beraberinde getirecekti. Yeniden döndüğü Malatya kuşatması devam ederken I. Haçlı Ordusu'nun İstanbul'a ulaştığı haberi gelmişti. Haçlıların ilk hedef olarak Türkiye Selçuklularının başkenti İznik'i seçtikleri söyleniyordu. I. Kılıç Arslan ortaya çıkan tehdide, Haçlıların yavaş yavaş surları önünde görülmeye başlandığı başkentinden gelen yardım çağrılarını alana kadar önem vermemişti. Nihayetinde harekete geçtiğinde dahi Haçlılar konusunda çok fazla endişeli değildi. Selçuklu Ordusu da, Malatya kuşatmasını bırakıp İznik'e yardıma koşarken bir önceki savaştan kalan aynı iyimser hava hâkimdi. Askerler, Sultan ile aynı rahatlığı paylaşmaktaydı. Öyle ki esir alacakları Haçlıları bağlamak üzere yanlarına ipler almışlardı.

³ Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, trk. trc. Bilge Umar, İstanbul 1996, s. 306-307; Guibertus Novigenti, *Historia Hierosolymitana, Gesta dei per Francos*, ing. Trc. Robert Levine, *The Deeds of God Through the Franks*, Rochester 1997, s. 49; *Gesta Francorum, The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, ing. trc., Rosalind Hill, Oxford 2002, s. 2-5; Robert Monachus, *Historia Iherosolimitana*, ing. trc. Carol Sweetenham, ing. trc., *Robert the Monk's History the First Crusade*, Burlington 2005, s.84-88; Raimondus Aguilers, *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem*, ing. trc., J.H. Hill-L.L. Hill, Philedelphia 1968, s. 27; Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae*, ing. trc. Susan B. Edgington, *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007, s.33-45; Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, ing. trc. A.C. Krey-E.A. Babcock, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, New York 1943, s. 106-110. Krş. Zoe Oldenburg, *The Crusades*, ing. trc. Anne Carter, New York 1966, 84-85; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, trk. trc. Fikret İşıltan, Ankara 1998, s. 100-103; Turan, a.g.e., 98-99; Işın Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s.21-23; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV, 527-528; Thomas Asbridge, *The First Crusade, A New History*, Londra 2005, 100-103; Usta, a.g.e., 44-45.

Ancak 16 Mayıs 1097'de İznik önlerinde yapılan mücadele I. Kılıç Arslan'ın, Haçlılar ile ilgili ilk izlenimlerinin ne kadar hatalı olduğunu açıkça gözler önüne koydu. Pierre L'Hermitte'nin güruhuyla kıyas kabul etmeyecek derecede disiplinli ve sayıca çok daha üstün Haçlı kuvvetleriyle gün içinde yapılan mücadele bütün gayretlere karşın başarısızlığa uğradı. Sultan tarafından kaderine terk edilen İznik müdafileri bir süre sonra Bizans İmparatoru tarafından gönderilen Amiral Manuel Butimes'e teslim oldular⁴. Sultan, İznik'in düşmesinin ardından Anadolu içlerine doğru yürüyüşe geçen Haçlılara karşı 1 Temmuz günü Eskişehir yakınlarındaki Eskişehir'de ikinci kez şansını denedi ise de sayı üstünlüğü karşısında bir kere daha geri çekilmek zorunda kaldı⁵. Artık Haçlılar için Antakya'ya kadar uzanan yol güzergâhındaki en ciddi tehdit de ortadan kalkmıştı.

Haçlılar karşısında birbiri ardına aldığı başarısızlıkların neticesinde I. Kılıç Arslan'ın onlarla ilgili düşüncelerinin ilk izlenimlerinin tamamen aksi yönünde değiştiği görülmektedir. Eskişehir Savaşı sonrasında Haçlıların önünden çekilirken kendisine yardıma gelenlere söylediği var sayılan "Siz henüz Franklarla karşı karşıya gelip onların cesaret ve kuvvetini görmediniz... Korkusuz bir şekilde parıldayan silahlarıyla saflarımızın üzerine atılmadan önce onları mağlup ederek birbirine bağlamayı düşünüyorduk. Fakat sayısız güçlü silahlara, güneşte parıldayan mızraklara, miğfer ve zırhlara sahip olan, kana susamış gibi saldıran ve esir almaksızın herkesi öldüren bu zalim topluluğa karşı daha fazla ne yapılabilirdi. Hiçbir insan onlara karşı direnemez veya herhangi bir yerde güvende olamaz. Diğer milletler bizim oklarımız ve diğer silahlarımız karşısında titrer. Fakat onlar zırhlarının içinde oklarımızdan ancak bir çubuktan korktukları kadar korkuyorlardı..." şeklindeki sözleri bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir⁶. Mücadeleye tanıklık eden Haçlı müelliflerinin aktardığı bu sözlerin doğruluğu hakkında hiçbir kanıt olmamasına rağmen I. Kılıç Arslan'ın sonraki faaliyetlerinde özellikle de 1101 Haçlılarına karşı yukarıda aktarılan cümlelere

⁴ Fulcherius Carnotensis, *Historia Hierosolymitana*, ing. trc., F. Rita Ryan, *A History of the Expedition to Jerusalem*, Knoxville 1969, s.81-83; Anna Komnena, a.g.e., s.326-329; Guibertus Novigenti, a.g.e., 64-65; *Gesta Francorum*, s. 15-17; Petrus Tudebodus, a.g.e., s.31-33; Albertus Aquensis, a.g.e., s. 115-127; Willermus Tyrensis, I, 152-168. Krş. Runciman, I, 137-140; Oldenburg, s. 88-89; Turan, s. 100-101; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 24-28; aynı mlf., "Haçlılar", *DİA*, XIV, 528; Usta, s.48-49.

⁵ Fulcherius Carnotensis, s. 83-87; Guibertus Novigenti, s.65-68; Anna Komnena, 332-333; *Gesta Francorum*, s. 18-20; Raimondus Aguilers, s.27-28; Robertus Monachus, s. 107-112; Petrus Tudebodus, s. 35-37; Albertus Aquensis, s. 129-137. Krş., Runciman, I, 142-144; Turan, s.101-102; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 28-31; Asbridge, s. 133-137; Usta, s.49-50.

⁶ Robertus Monachus, 113-114; *Gesta Francorum*, 22; Petrus Tudebodus, 37-38.

uygun ve buradan çıkardığı sonuçlara göre hareket ettiğini göstermektedir.

Türkiye Selçuklu Sultanı düşmanını küçümsemek sebebiyle uğradığı başarısızlıklardan muhatabının gücü, savaş kabiliyetleri ve böyle bir rakibe karşı nasıl mücadele etmesi gerektiği hususunda gerekli dersleri çıkarmıştı.

Öte yandan Haçlılar tarafında henüz yeni tanımaya başladıkları Türklerin savaş yetenekleri benzer şekilde takdir hisleri ortaya çıkarmıştı. Haçlı müellifleri okçuluk vasıflarını özellikle vurguladıkları Türklerin savaşlıklarıyla ilgili "*Türklerin sabır, cesaret ve kahramanlıkları tasvir edilemez. Onlar Franklarla aynı soydan geldiklerini, bizimle kendileri dışında kimsenin gerçek savaşçılar olamayacağını iddia ediyorlar. Bu kimsenin yalanlayamayacağı bir gerçektir... Hıristiyanlığı kabul etseler Türkler dünyanın en asil milleti olarak kabul görürlerdi*" cümleleriyle takdirlerini ifade etmekteydi⁷.

I. Kılıç Arslan'ın aldığı dersin en önemli noktası; sayısal üstünlüklerinin yanında zırhlar ve ağır silahlarla donanmış Haçlılarla onları yormadan, ikmal ve iase bakımından zafiyete uğratmadan doğrudan bir meydan savaşına girmenin ne kadar tehlikeli olacağıydı. İkinci ders ise düşman karşısındaki sayısal dezavantajı biraz olsun giderebilmek için komşu devlet ve hükümdarlardan yardım talebinin gerekliliği idi. Nitekim bu zorunluluk aradaki bazı ihtilaflara karşın Danişmentlilerle güç birliği yapmak sonucunu doğurmuştu.

Böylece Haçlıların gücünü daha iyi takdir eden Türkiye Selçuklu sultanı 1101 Haçlı Seferi'nin üç büyük ordusunu birbiri ardına yok etmeyi başardı⁸. Onun kazandığı bu büyük zafer; Haçlı tehdidinin büyümesini, belki de Ortadoğu ve Anadolu coğrafyasının nüfus, sosyal ve idarî anlamda kalıcı değişikliklere uğramasını engelledi. Ayrıca Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğunu ve bu gerçek dikkate alınmadan yapılacak herhangi bir girişimin başarısız olacağı gerçeğini açık şekilde ortaya koymuştu.

Genç hükümdar değerini ve oluşturdukları tehdidi artık çok iyi bir şekilde takdir ettiği Haçlıların üzerine daha etkili bir şekilde gidilmesi

⁷ Guibertus Novigenti, s. 6; *Gesta Francorum*, s.21; Petrus Tudebodus, s. 37.

⁸ Batı'da beslenen bütün ümidleri boşa çıkaran 1101 Haçlı Seferleri ile ilgili kaynaklarda çok fazla bir bilgi yoktur. Bu seferler ilgili en geniş bilgiyi Albertus Aquensis (s.587-637) vermektedir. Ayrıca bkz., Runciman, II, 15-25; Işın Demirkent, "1101 Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 17-56.

gerektiği düşüncesindeydi. Zira Haçlılar, Anadolu'dan geçişlerinin sonrasında Urfa, Antakya, Kudüs'te küçük devletçikler kurmuşlardı. Bunlardan özellikle Urfa ve Antakya zaten, Türkiye Selçuklularının doğal yayılma sahası (hedefleri) üzerinde bulunuyordu. O sırada Antakya Haçlı Kontu Bohemund, Danişmentlilerin elinde esir tutuluyordu⁹. Durumdan istifade etmek isteyen Sultan I. Kılıç Arslan Güneydoğu ve Suriye'deki emîrleri de haberdar ettikten sonra Antakya Seferine çıktı. Amacı sahipsiz olarak gördüğü Antakya'yı ele geçirmek ve buradaki Haçlı varlığını sonlandırmaktı. Böylelikle daha önceleri babası tarafından alınmış olan bu şehre tekrar hâkim olabilecek ve bölgedeki varlığını kuzenlerine karşı güçlü bir şekilde hissettirebilecekti. Ancak Danişmentli Gümüştegin Ahmet Gazi'nin Bohemund'u tam da bu sırada serbest bırakması Sultan'ın planlarını bozdu. Geri dönmek zorunda kalan Sultan gelişmelerden sorumlu tuttuğu Danişmentli emîrinin üzerine yürüyüp onu mağlup etti¹⁰. Bu olayla ilgili kaynakların iki Türk hâkiminin arasındaki mücadeleyi Kılıç Arslan'ın fideye parasının yarısını istediği halde alamaması gibi basit bir nedene bağlamak gayretinde oldukları görülmektedir. Fakat aktarılanların Kılıç Arslan'ın çalışmamızın başından beri aktarmaya çalıştığımız Haçlılar hakkında zihninde oluşturduğu görüntü, hareket tarzı ve Türkiye Selçuklularının güneydoğu politikasıyla ters düştüğü aşikârdır. Muhtemelen Sultan, belki de çok erken bir dönemde Antakya'nın Haçlılardan geri alınmasını sağlayacak bu seferinin akamete uğramasından sorumlu tuttuğu Danişmentli Gümüştegin Ahmet Gazi ile savaşmıştır. Elbette ki bunda taraflar arasında Malatya üzerinde süre gelen rekabetin izlerini de görmek mümkündür. Urfa üzerine düşündüğü benzer bir teşebbüsü de o

⁹ Bohemund, Danişmentli Gümüştegin Ahmet Gazi tarafından kuşatılan Malatya'dan gelen yardım çağrılarını üzerine bu şehre yardıma gitmişti. Ancak Danişmentli emiri tarafından pusuya düşürülüp yakalanmış sonrasında da Niksar Kalesine hapsedilmişti. Bkz. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor Zeyli (1136-1162)*, trk. trc., H.D. Andresyan, Ankara 2000, 2004-205; Fulcherius Carnotensis, s.134-135; Albertus Aquensis, s. 525; İbn Kalanisi, *Tarih-i Dımaşk*, thk. Süheyl Zekkar, Dımaşk 1983, s. 223-224; İbn el-Esir, *el-Kamil fi'l-tarih*, X, nşr. C.J. Tornberg, s. 300; trk. trc. Abdülkerim Özaydın, *İslam Tarihi, İbn el-Esir el-Kamil fi'l-tarih Tercümesi*, X, İstanbul 1986, s.247; Süryani Mikhael, Süryani Patrik Mikhael Vekayinamesi, trk. trc., H.D. Andresyan, TTK. Kütüphanesi, s. 47; Gregory Abu'l-Farac (Bar Habraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, II, trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999, s.341-342; Willermus Tyrensis, I, 411-412..

¹⁰ İbn Kalanisi, a.g.e., s.231; Süryani Mikhael, s. 52. İlginç bir diğer nokta ise İbn el-Esir'in (X, 345; trk. trc., X, 281) bu olayın sonrasında Haçlıların Müslüman topraklarında yaptığı yağma ve katillerden Danişmendli Gümüştegin Ahmet Gazi'yi sorumlu tutmasıdır.

sırada hastalığa yakalanması, şehrin muhkem surları ve Sultanın Harran'ı teslim almak üzere buraya davet olunması dolayısıyla başarısız kaldı.

Haçlı tehdidinin önemini çok iyi kavrayan I. Kılıç Arslan'ın bu konuda attığı bir diğer önemli adım ise Bizans imparatoru Aleksios Komnenos'u Haçlılara karşı desteklemek olmuştur. Antakya'nın Norman kontu Bohemund ile Bizans arasında eskiye dayanan bir rekabet mevcuttu. Artukoğlu Sökmen'e karşı alınan Harran mağlubiyetinden sonra 1105'de Avrupa'ya dönen Bohemund, Papa'nın da desteği ile Bizans'a karşı bir Haçlı seferi tertip etmişti. I. Kılıç Arslan da ortak düşmana karşı Bizans'ın tarafında yer almış ve imparatoru en tecrübeli askerlerinden oluşan bir birlikle desteklemişti¹¹. Fakat bu sonradan onun aleyhine bir durum ortaya çıkaracaktı. Nitekim imparatora gönderdiği askerlerinden yoksun olarak güneydoğu seferine çıkan Sultan, 1117'de Habur Nehri kıyısında Büyük Selçuklu Emiri Çavlı'ya karşı yaptığı savaşı ve aynı zamanda hayatını kaybedecekti¹².

I. Kılıç Arslan başlangıçtaki hatasına karşı bütün Selçuklu ailesi içinde Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar ile birlikte Haçlıların nasıl bir güç ve tehdit olduklarını kavrayabilen, onlarla mücadeleye büyük önem veren iki hükümdardan biridir. Ayrıca kendisi Muhammed Tapar'ın aksine Haçlılara karşı savaşlara bizzat iştirak etmiştir. Elbette ki burada Haçlıların direkt olarak onun hâkimiyet sahasını ve yayılma alanlarını tehdit edip ele geçirmesinin de etken olduğunu belirtmek gerekir. I. Kılıç Arslan iki dini ve iki farklı toplumu karşı karşıya getiren Haçlı seferlerinin savaşlar ile geçen ilk döneminin önde gelen belki de en önemli siması olmuştur. Bu özelliği ile de sunumumuzda diğerlerine nazaran onun Haçlılarla mücadelesi daha kapsamlı şekilde yer almıştır.

I. Kılıç Arslan'ın yerine geçen oğlu Mesud'un da Haçlılara karşı başarılı mücadeleler verdiği görülmektedir. II. Haçlı Seferi ordularına karşı

¹¹ Sultan tarafından da desteklenen İmparator Aleksios Komnenos, Bohemund'un emrindeki Haçlı kuvvetlerini Draç'ta kuşatarak teslim olmaya zorlamıştı. Sonrasında Bohemund'u Devol Barışı olarak bilinen ve aslında çok da ağır şartlar içermeyen bir anlaşmaya mecbur etmişti. Bunun en önemli maddesi Bizans'ın, Antakya üzerindeki egemenlik hakkının karşı tarafa kabullendirilmesi idi. Konuyla alakalı bkz. Anna Komnena, 371-373, 385-388, 393-417; Fulcherius Carnotensis, s.192-193; Albertus Aquensis, s.755-759; Willermus Tyrensis, I, 471-472. Krş. Runciman, II, 40-42; Oldenburg, s. 201-205; Usta, s. 138-140.

¹² İbn Kalanisi, s.250-252; Mateos, s.231; İbn el-Esir, X, 428-430; trk. trc., X, 344-345; Süryani Mikhael, s. 52. Krş., Runciman, II, 91; Turan, s. 108-110; Demirkent, s. 54-58.

Bizans İmparatoru Manuel ile yaptığı anlaşma babası gibi onun zihninde de Haçlıların ciddi bir tehdit olduğu algısının değişmediğini göstermektedir. Öyle ki, II. Haçlı Seferi'nin hemen öncesinde birbirleriyle savaşmakta olan Türkiye Selçukluları ve Bizans, Haçlı ordularının Avrupa'dan hareket ettikleri haberini alınca Sultan Mesut ile anlaşma yaparak geri dönmüştü. Sonradan gelişen olaylar yapılan bu anlaşmanın Haçlılara karşı bir takım özel şartlar içerdiğini göstermektedir¹³. Odo of Deuil eserinde sürekli olarak Bizanslıların birlikteliğinden bahsettiği gibi bir yerde de eski düşmanlar olmalarına rağmen, Haçlılara karşı işbirliği yaptıklarını söylemektedir¹⁴.

Sultan Mesud bu doğrultuda ilk olarak Alman Haçlılarına karşı 26 Ekim 1147'de Eskişehir'de kazandığı büyük zaferle düşman bir gücün Anadolu'dan geçişinin neredeyse imkânsız denecek kadar zor olduğunu bir kere daha göstermiştir. Almanları takiben Anadolu'ya giren Fransız Haçlıları da büyük kayıplara uğrayarak ve perişan bir halde Antalya'ya ulaşabilmişlerdi. Yolun kalan kısmını karadan devam etmeyi göze alamayan Fransız Kralı VII. Louis deniz yoluyla Suriye'ye geçmişti. Geride bırakılan askerler ise yine bin bir güçlükte yollarına devam ettiler. Burada yaşanan bir olay aslında sadece Sultan'ın şahsının değil emrindeki ordunun da rakiplerine karşı farklı bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Fransa Kralı'nın deniz yolunu tercih etmesinden sonra geride bıraktığı yayalar Türklerin ve Bizanslıların saldırıları arasında açlık ve sefalet içinde ilerlerken onların durumlarına acıyan Türkler saldırılarını durdurup Haçlılara yiyecek yardımı yaptılar. Bundan etkilenen 2000 kadar Fransız askeri Müslümanlığı kabul etti¹⁵.

¹³ İoannes Kinnamos (*İoannes Kinnamos'un Historia'sı 1118-1176*, trk. trc. Işın Demirkent, Ankara 2001, s. 54) Manuel'in sadece Türkler tarafından alınan yerlerin kendisine iadesi şartlarıyla bir anlaşma yaparak geri döndüğünü yazar. Niketas Khoniates ise (*Historia, İoannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, trk. trc., Fikret Işılta, Ankara 1995, s. 44-45) Manuel'in yazdığı mektuplarla Türkleri, Haçlılara karşı kışkırttığını söylemektedir. Yine Fransız Kralının yanında bulunan Odo of Deuil (*De Profectione Ludovici VII in Orientem*, ing. trc. Virginia Ginggerrick Bery, New York 1948, s.113-115) Denizli'nin Bizanslı valisinin kendilerine karşı Türklerle anlaşmasını yazar. Bütün bunlar ve yine adlarını verdiğimiz bu kaynaklarımızda yer alan Bizanslıların Haçlılara karşı olan düşmanca tutum ve hareketleri Bizans İmparatoru ile Türkiye Selçuklu sultanının aralarında özel bir anlaşma yaptıklarına işaret etmektedir.

¹⁴ Odo of Deuil, a.g.e., s. 127.

¹⁵ Odo of Deuil, s. 141-142.

Sultan Mesud'un Haçlı tehdidini doğru bir şekilde kavraması ve onlarla yaptığı başarılı mücadele sonrasında askerî ve moral bakımından zayıflayan Haçlılar Suriye'de pek fazla varlık göstermeden geri dönmek zorunda kalmışlardır. Sultan Mesud'un Avrupa'dan gelenlerin yanı sıra bölgede yerleşmiş Haçlılarla özellikle de aynı şekilde mücadeleye devam etmiştir.

Haçlı-Müslüman ilişkilerinde karmaşa ve mücadele ile geçen ilk dönemin ardından daha sakin ve karşılıklı etkileşimlerin yaşanmaya başladığı bir dönem başlamıştır. Buna bağlı olarak Türkiye Selçuklu Sultanlarının Haçlılara bakış açısında da bir takım farklılaşmalar kendisini göstermektedir.

Türkiye Selçukluları Anadolu coğrafyasının mevcut sosyal ve ekonomik yıpranmışlığını aşabilmek gayesi ile başlangıçtan itibaren Güneydoğu Anadolu bölgesi ve Musul yönünde bir genişleme siyaseti takip etmişlerdir. Bu da onları sürekli olarak Suriye'ye hâkimiyet kurmuş devletlerle karşı karşıya getirmiştir. II. Kılıç Arslan dönemine gelindiğinde Türkiye Selçukluları adı geçen bölgenin hâkimiyeti için Zengilerin yerini alan Eyyubilerle rekabete girmiş durumdaydı. Selahaddin Eyyubi'nin, Türkiye Selçukluları aleyhine Bizans ile anlaşma yapmasına karşılık II. Kılıç Arslan da Alman imparatoru Frederich Barbarossa ile yakınlaşma içine girmişti. İlişkiler aslında 1171 yılında Kudüs'ü ziyaret edip Anadolu üzerinden Almanya'ya dönen Saksonya Dükü Henri, Konya'da II. Kılıç Arslan tarafından misafir edilmesi münasebetiyle başlamıştı. Sultan'dan iyi kabul gören ve hediyelerle uğurlanan Dükün misafirligi dolayısıyla taraflar arasında iyi ilişkiler meydana gelmiş ve karşılıklı elçiler gidip gelmişti¹⁶.

Selahaddin'in 1187 senesinde Kudüs'ü fethinin ardından başlayan III. Haçlı Seferi'nin kara ayağını Alman ordusu oluşturuyordu. Frederich Barborassa'nın emrindeki Alman kuvvetleri Bizans topraklarında ilerlerken II. Kılıç Arslan'ın elçileri İmparatoru Edirne civarında karşılamışlardı. İki taraf arasında Alman ordusunun rahatsız edilmeden Türkiye Selçuklu topraklarından geçmesi ve kendilerine ikmal ve iaşe yardımı yapılması konusunda bir anlaşma yapılmıştı¹⁷. Ancak Alman ordusunun Ana-

¹⁶ Arnoldi'nin *Choronica Slavorum* adlı eserinden naklen bkz. Turan, s. 221.

¹⁷ Niketas Khoniates, s. 223; *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ing. trc., Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade*, Aldeshot 1997, s.59. İbn Şeddad (*el-Nevadir el-Sultaniyye*

dolu'ya geçişinden kısa bir süre sonra olaylar farklı gelişmeye başladı. O sırada yaşlanmış olan Sultan II. Kılıç Arslan ülkeyi 11 oğlu arasında paylaştırmıştı. Bunlardan her biri kendi bölgesinde bağımsız bir şekilde hüküm sürmekteydi. Haçlı kuvvetleri ilk önce Türkmenler tarafından tazyik edilmeye başlandı. Daha güneye inildiğinde Selçuklu şehzadelerinin yönettiği kuvvetler de saldırıya geçtiler. Kutbeddin Melikşah, Muhiddin Mesud ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in komutasındaki Türk birlikleri Akşehir civarında Haçlı kuvvetlerine saldırdılar. Fakat güçlü düşman karşısında çok fazla bir şey yapamadan çekilmek zorunda kaldılar. Frederich Barbarossa bu saldırılara karşılık olarak Sultan'ın aradaki dostluğu bozduğunu ilan ederek Konya'yı kuşattı. Alman ordusu zorlu bir mücadelenin ardından şehre girdi ise de kısa süre sonra taraflar barıştılar. Frederich Barbarossa yanına verilen rehinelerle birlikte güneye doğru yoluna devam etti¹⁸.

II. Kılıç Arslan'ın babası ve dedesinden farklı olarak Haçlılara karşı takip ettiği siyaset ve gösterdiği yakınlık dönemin ve şartların bir gerekliliği olarak düşünülebilir. Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli nokta ise Sultan'ın oğulları arasında paylaştırdığı devletin dağınık siyasî ve askerî ortamında Haçlılara karşı çok fazla bir şey yapamayacağı aşikârdır. Frederich Barbarossa ile mevcut dostluğuna karşın söz konusu durumun Müslümanların aleyhine bir gidişat arz ettiği düşünüldüğünde Sultan'ın bu dostluğa fazla önem vermediğini de söylemek gereklidir. Nitekim Alman ordularının Konya'dan ayrılışından sonra Selahaddin Eyyubi'ye gönderdiği mektubunda Haçlıları durduramamış olmaktan ötürü duyduğu üzüntüyü bildirmiştir.

Sonraki dönemlerde Selçuklu sultanlarının Haçlılar ile ilgili düşüncelerinin başlangıçtakine nazaran çok keskin değişimler gösterdiği görülmektedir. Nitekim yeni dönemde Haçlılarla siyasî ve ticarî ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Bunda yukarıda bahsettiğimiz üzere Anadolu coğrafyasının imkânsızlıkları kadar karşılıklı ilişkilerin gelişmesi de önemli rol oynamıştır. Zira Haçlıların Ortadoğu'ya yerleşmesinin ardından taraflar

ve'l-mehasin el-Yusufiyye, thk. Cemalettin Şeyyal, Kahire 1964, s.123) ise Sultan II. Kılıç Arslan'ın, Frederich Barbarossa'ya düşmanlık gösterdiğini ama aslında ikisi arasında gizli bir anlaşmanın olduğunu bildirir. Bu durumu Sultan'ın Frederich Barbasossa'ya rehineler vermesiyle ve onun yanına kılavuzlar vermesiyle açıklar.

¹⁸ Niketas Khoniates, s. 223-226; *Itinerarium*, s. 59-64; Abu'l-Farac, II, 454. Krş., Runciman, III, 12-13; Turan, s. 222-224.

arasında savaş ve mücadele eksik olmasa da sosyal ve siyasî ilişkiler günden güne olumlu bir gelişim seyri takip etmiştir. Bu süreçte bölgeye yerleşmiş Haçlılarla Avrupa'daki dindaşları arasında farklılaşmalar oluşmaya başlamıştı. Aynı coğrafyayı paylaşan toplumlar olarak ortak siyasî, sosyal değerler benimsendiği gibi ticaret konusunda da belli noktalar üzerinde uzlaşmıştı. Artık bölgede savaş pek istenmeyen bir durum olup nadiren yapılan mücadelelerin dışında sükûnet genelde Avrupa'dan yeni gelen Haçlılar sebebiyle bozuluyordu. Doğulu Haçlıların askerî zafiyetleri de elbette bunda etkili idi.

Türkiye Selçukluları hâkim oldukları coğrafyanın ekonomik imkânlarını geliştirmenin tarımsal ekonomi ve ticaretin gelişmesine bağlı olduğunu çok iyi bir şekilde idrak etmişlerdi. Dolayısıyla da değişen siyasî hava ile birlikte Avrupa devletleri ve bölge Haçlılarıyla ticarî anlaşmalar yaptılar. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad bu amaçla Venediklilerle ticarî anlaşmalar yaptılar. Aynı şekilde I. İzzeddin Keykavus, Kıbrıs Kralı I. Hugue ile bir ticaret anlaşması yapmıştır¹⁹.

Ticaretin yanı sıra Türkiye Selçuklu Ordusunda Frank paralı askerleri de yer almaya başlamıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında çıkan Baba İshak isyanı kısa süre içinde tehlikeli bir hal almış ve asilere karşı gönderilen kumandanlardan hiçbiri başarılı olamamıştı. Baba İshak Amasya'da öldürülmesine karşın onun göğze yükseldiğini savunan taraftarları mücadelelerine devam ediyorlardı. Yağma ve talan hırsı kadar bu maneviyat ile dolu asilere karşı Selçuklu ordusunu tam aksine manevi yönden korku ve endişe içinde kalmıştı. Konya'ya ilerleyen asilere karşı Kırşehir'in Malya Ovası'nda mevzilenen Türkiye Selçuklu kuvvetlerinden hiçbiri asilere saldırmaya cesaret edemiyordu. Nihayetinde orduda yer alan Frank askerleri öncü olarak düşman üzerine sürüldü. Bu askerler bile manevi anlamda destek için alınlarına haç çizmişlerdi. Nihayetinde

¹⁹ Anlaşmalar ve muhteviyatları ile ilgili bkz., Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, metin, tercüme ve araştırmalar*, Ankara 1988, s. 109-146. Burada I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubat devirlerinde Venediklilerle ve Kıbrıs Krallığı ile yapılan anlaşmaların metinleri verilmektedir. Ayrıca Turan (s.111), I. İzzeddin Keykavus'un, Kıbrıs Kralına yazdığı bir mektubunda aradaki dostluk ve iyi ilişkilerin altı yıl öncesine dayandığını belirtmesinden hareketle Kıbrıs Krallığı ile ilişkilerin I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanına kadar indiğini belirtmektedir. Ayrıca bkz., Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211), Gazi-Şehit*, Ankara 1997, s. 53; Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 191.

Frank askerlerinin saldırısından cesaret alan Selçuklu ordusunun geri kalanının da hücumu geçmesiyle asiler mağlup edilebilmişti²⁰. 1243 senesindeki Köseadağ Mağlubiyeti'nin sonrasında Moğolların tahakkümüne giren Anadolu Selçuklu Devleti sultanlarının, Haçlılarla direkt bir münasebetine rastlanmaz.

Büyük Selçuklu Sultanları

Türkiye Selçuklu sultanlarının Haçlılarla olan yoğun münasebetinin aksine Büyük Selçuklu sultanları Muhammed Tapar dışında Haçlılara karşı ilgisiz kaldıkları görülmektedir. Bu konuda çeşitli nedenler ileri sürülebilir. Özellikle Sultan Melikşah'ın 1092 senesinde zehirlenerek öldürülmesinin ardından Büyük Selçuklu ailesi içinde başlayan taht mücadeleleri onların bütün enerji ve ilgisini almaktaydı. Haçlılar bölgeye geldikleri sırada Melikşah'ın oğullarından Berkyaruk amcası Tutuş'u henüz yeni bertaraf etmiş, kalan diğer unsurlar üzerinde hükümdarlığını kabul ettirmeye gayret ediyordu. Haçlıların hareketini haber aldığı zaman Musul Emîri Kürboğa'yı onlarla mücadele etmekle görevlendirdi²¹. Ancak Sultan'ın, Haçlıların niyet ve amacı hakkında çok fazla bilgi sahibi olduğu düşünülemez. Muhtemelen sadece hâkimiyet sahası içinde faaliyet gösteren mütecavizleri kovmak şeklinde bir düşünceye sahipti. Haçlılara karşı gönderdiği Musul Emîri Kürboğa da, üzerine yürüdüğü rakipleri hakkında fazla bir şey bilmediği gibi onları küçümsemekteydi. Dolayısıyla da daha önce Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın düştüğü yamılgıya düşmüş oldu. Komuta ettiği Türk ordusu, Antakya önlerine Haçlılar karşısında ağır bir mağlubiyete uğradı. Kürboğa'nın mağlubiyeti, Müslüman emîrlerin halen sürmekteki iç mücadeleleri Haçlıların işini kolaylaştırdı. Antakya'dan tekrar harekete geçen Haçlı kuvvetleri Temmuz 1099'da Kudüs'ü ele geçirdiler²². Kudüs'ün Müslümanların elinden çıkışını takip eden dönem Haçlıların üstünlüğü ile geçildi. Bu arada Sultan Berkyaruk

²⁰ İbn Bibi, *Selçukname = el-Evamir el-Alaiyye fi'l-umur el-Alaiyye*, Ankara 1996, s.52-53 ; Abu'l-Farac, II, 540. Krş., Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 422-424.

²¹ Willermus Tyrensis, I, 245.

²² Guibertus Novigenti, s.126-133; Fulcherius Carnotensis, s.119-122; Anna Komnena, s.342-343; *Gesta Francorum*, s.87-93; Robert Monachus, s. 196-202; Raimundus Aguilers, s.116-127; Petrus Tudebodus, s.112-120; Urfalı Mateos, s.199; İbn Kalanisi, s.222; İbn el-Esir, X, 282-284; trk. trc., X, 235-236; Willermus Tyrensis, I, 348-378, Abu'l-Farac, II, 340-341. Krş., Runciman, I, 205-222; Oldenburg, 134-142; Asbridge, s. 298-319; Demirkent, "Haçlılar", s. 530; Usta, s. 65-67.

ise kardeşi Muhammed Tapar ile şiddetli bir taht mücadelesine girişmişti. Öyle ki 1104 senesindeki ölümüne kadar bir daha Haçlılarla ilgilenmek fırsatını bulamadı.

Berkyaruk'un ardından devletin başına geçen kardeşi Muhammed Tapar ise Büyük Selçuklu sultanları içinde Haçlılara karşı en fazla gayret gösteren hükümdardır. Muhammed Tapar tahta çıktığında taht kavgaları son bulmuştu. Sultan, Selçukluların öncelikli görevlerinden birini yani; İslam Dünyasının en büyük hükümdarı olarak İslam'ın ve halifenin koruyucusu rolünü üstlenme imkânını buldu. Sultan Muhammed Tapar'ın Haçlı tehdidini dikkate almak konusundaki hassasiyetiyle ilgili farklı nedenler de ileri sürülebilir. Daha önce ağabeyi Berkyaruk ile yaptığı paylaşım sırasında batı vilayetlerinin yönetimi kendisine verilmişti. Haçlıların eline geçen topraklar da onun şehzadelikinden bu yana elinde hâkimiyetinde bulundurduğu yerlerdi. Sultan işgale uğrayan toprakların kurtarılmasını bir saygınlık meselesi olarak da düşünmüş olmalıdır. Dolayısıyla dindarlığını da yukarıda saydıklarımıza dâhil ederek onun Haçlılarla mücadeleye özel bir önem verdiğini söyleyebiliriz.

Muhammed Tapar bölgedeki emîrlerin ve halkın yardım isteklerini de göz önünde bulundurarak Haçlılara karşı cihat ilan etmişti. Fakat Haçlılar tarafından kuşatılan Trablus şehrini kurtarmak üzere görevlendirilen Emîr Mevdud'un Musul'u almak için oyalanması Trablus'un kaybına neden olmuştu. Böylece Sultan'ın emriyle düzenlenen ilk harekât neticesiz kaldı.

Bölge halkının Bağdat'a kadar gelerek şikâyetlerini yüksek sesle dile getirmeleri de Sultanın hamiyet duygularını ve Haçlılarla savaşılmasının gerektiği düşüncelerini güçlendirmekteydi. Nitekim Haçlıların baskısından en çok muzdarip olan şehirlerden biri de Haleb idi. Buranın halkı şikâyetlerini dile getirmek üzere Bağdat'a gelmişti. Halebliler kendilerini dinleyecek bir muhatap bulamayınca seslerini yükselterek Sultan Camii ve Halife Camii'nde namazlara engel olmuşlardı (1111). Bunun üzerine Abbasi Halifesi el-Müztahzir billah, Sultan'a haber göndererek Haçlı meselesiyle ilgilenmesini istemişti. Aynı günlerde Haçlılara karşı ittifak yapmak üzere Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un elçilerinin Bağdat'a gelmesi de halkın *Bizans imparatorunun bile Müslümanlara karşı senden daha çok hamiyetli davranmasından dolayı Allah'tan korkmuyor musun? O, sana*

Haçlılarla cihad için elçiler gönderdi.” şeklinde konuşmasına sebep olmuştu²³. Bu sözler Sultan’ın Haçlılarla mücadele hususunda gayretlerini arttırmıştı. Ancak bütün gayretlerine karşın Emîr Mevdud’un, Aksungur el-Porsuki’nin ve Emîr Porsuk’un komutası altında birbiri ardına düzenlenen seferlerden gerekli neticeler elde edilemedi. Üstelik 1115’de Emîr Porsuk komutasındaki Selçuklu ordusuna karşı Müslüman emîrlerin, Haçlılarla yaptıklarını birleşme ve akabinde Tell-Danis’de alınan mağlubiyet²⁴ Sultan Muhammed Tapar’ın da bu konudaki gayretlerini sonlandırmasına sebebiyet verdi.

Muhammed Tapar’ın 1118 yılında vefatının sonrasında yerini ilk önce kısa bir süre oğlu Mahmud ardından da kardeşi Sencer aldı. Sultan Sencer hayatının büyük bir kısmını doğuda geçirdiği için batıdaki meselelere karşı çok fazla ilgi duymadı. 1118 yılında yeğeni Mahmud’tan Büyük Selçuklu tahtını devraldıktan sonra yaptığı bölümlenme ile batıyı yeğenine bırakan Sultan ağırlıkla doğu meseleleriyle ilgilendi. Batıya ilgisi daha çok yeğenleri arasındaki taht mücadelelerine müdahale şeklinde oldu. Bu nedenle Sencer’in Haçlılarla ilgili hiçbir tasarrufuna rastlanmaz. Öte yandan onun tarafından batının idaresi ile görevlendirilen Irak Selçukluları da kendi içlerindeki iktidar çekişmeleri, halifelerle olan mücadeleler dolayısıyla Haçlılar ile yeterince ilgilenememişlerdir. Irak Selçuklu Sultanı Mahmud’un belki de bu husustaki en önemli tasarrufu İmadeddin Zengi’yi Musul’a atabey tayin etmektir. Zengi kısa bir süre sonra Haçlılarla mücadelenin en önemli şahsiyetlerinden biri olacaktır. Büyük Selçuklu ve Irak Selçuklu Sultanlarının ilgisizliğine karşın İmadeddin Zengi ve halefleri oğlu Nureddin Mahmud ve Selahaddin Eyyubi, Müslüman dünyasının Haçlılara karşı üstünlüğü ele almasını sağlayacaklardır.

Zengi’nin Suriye’nin siyaset arenasında kendisini göstermesi Müslüman-Haçlı mücadelesinde İbrenin Müslümanlar lehine dönüşü için bir başlangıç teşkil edecektir. Nitekim Irak Selçuklu Sultanı Mesut, Bizans İmparatoru İoannes Komnenos’un 1138’deki Suriye Seferi sırasında Bağ-

²³ İbn el-Esir, X, 482-483; trk. trc., X, 386-387.

²⁴ Fulcherius Carnotensis, s. 213-214; Urfalı Mateos, s. 257-258; Galterius Cancellarius, *De Bello Antiochena*, ing. trc. ve açıklamalar, T.S. Asbridge-S.B. Edgington, *Walter the Chancellor's the Antiochene Wars*, Hampshire 1999, s. 89-108; İbn el-Esir, X, 509-511; trk. trc., X, 405-407; Willermus Tyrensis, I, 503-505; Süryani Mikhael, s. 80-81; Abu'l-Farac, II, 354-355. Krş., Runciman, II, 108-110; Sevim-Merçil, s. 198-199; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, 130-135; Usta, s. 106-108.

dat'ta bulunuyordu. Suriye halkından bazı kimselerin Bağdat'a gelerek orada Müslümanların çektiklerinden şikâyetlerini yüksek sesle dile getirmeleri üzerine Kadı Kemaleddin el-Şehrazuri'ye bir ordu hazırlanmasını emretmişti. Ancak durumdan haberdar olan Zengi, Sultan'a haber göndererek imparatorun geri döndüğünü ve durumun kontrolü altında olduğunu söyleyerek asker gönderilmemesini istemişti²⁵.

Zengi'nin bu tavrı mevcut durumu haber vermenin yanında Sultanı, kendi hâkimiyet sahasına müdahale ettirmemek düşüncesinden de kaynaklanmaktaydı. Bu ise mücadelenin devam ettiği Suriye coğrafyasında Selçuklu sultanlarının yüksek hakim pozisyonlarının artık çok fazla bir değerinin kalmadığının göstergesidir. Dolayısıyla da Haçlılarla mücadelenin bütün yükünü Zengi, oğlu Nureddin ve onun halefi Selahaddin üstlenecekti.

Sonuç olarak bakıldığında Haçlı tehdidini çok daha yakından hissedilen Türkiye Selçuklu Sultanlarının, onlarla mücadele hususunda Büyük Selçuklulara göre daha faal oldukları görülmektedir.

Büyük Selçukluların bu konudaki hareketsizliğinin en temel nedeni ise Sultan Melikşah'ın 1092'deki ölümü sonrası Büyük Selçukluların hâkim olduğu coğrafyada baş gösteren taht kavgalarıdır.

Bu kavgalar Büyük Selçuklu sultanlarının bütün mesaisini almasının yanında onları tebalarının gözünde prestij yönünden zayıflatmaktaydı. Nitekim Sultan Muhammed Tapar, Haçlılara karşı tertip ettiği bu seferlerde en çok bu hususta problem yaşamıştır. Suriye'de Haçlılara karşı savaşmakta olan yerel hâkimlerin Sultanın emirlerini dinlemek hususunda çok fazla istek duymamaları Sultan'ın buralara gerektiği gibi müdahale etmesini ve seferlerin başarılı olmasını engellemiştir.

Büyük Selçuklu başkentlerinin yer aldığı İran ve Horasan coğrafyasının mücadele sahasına uzaklığı da ilgisizliğin sebeplerinden biri olarak görülebilir. Sultan Sencer bunun en canlı örneğidir. Onun ilgisizliği ve Irak Selçuklu Sultanlarının da dâhili kavgalar dolayısıyla yetersiz kalması Haçlılarla mücadele görevinin bölgede kurulan Zengiler ve Eyyubiler gibi hanedanlara geçmesi sonucunu doğurmuştur.

²⁵ İbn el-Esir, XI, 58-59; trk. trc., XI, 60-61.

Kaynaklar

- Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae*, ing. trc. Susan B. Edgington, *Historia İerosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Oxford 2007.
- Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, trk. trc. Bilge Umar, İstanbul 1996.
- Fulcherius Carnotensis, *Historia Hierosolymitana*, ing. trc., F. Rita Ryan, *A History of the Expedition to Jerusalem*, Knoxville 1969.
- Galterius Cancellarius, *De Bello Antiochena*, ing. trc. ve açıklamalar, T.S. Asbridge-S.B. Edgington, *Walter the Chancellor's the Antiochene Wars*, Hampshire 1999.
- Gesta Francorum, The Deeds of the Franks and Other Pilgrims to Jerusalem*, ing. trc., Rosalind Hill, Oxford 2002.
- Gregory Abu'l-Farac (Bar Habraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, II, trk. trc. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999.
- Guibertus Novigenti, *Historia Hierosolymitana, Gesta dei per Francos*, ing. trc. Robert Levine, *The Deeds of God Through the Franks*, Rochester 1997.
- İbn el-Esir, *el-Kamil fi'l-tarih*, X, nşr. C.J. Tornberg, s. 300; trk. trc. Abdülkerim Özaydın, *İslam Tarihi, İbn el-Esir el-Kamil fi'l-tarih Tercümesi*, X, İstanbul 1986.
- İbn Kalanisi, *Tarih-i Dımaşk*, thk. Süheyl Zekkar, Dımaşk 1983.
- İbn Şeddad, *el-Nevadır el-Sultaniyye ve'l-mehasin el-Yusufiyye*, thk. Cemalettin Şeyyal, Kahire 1964.
- İoannes Kinnamos, *İoannes Kinnamos'un Historia'sı 1118-1176*, trk. trc. Işın Demirkent, Ankara 2001.
- Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ing. trc., Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade*, Aldeshot 1997
- Niketas Khoniates, *Historia, İoannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, trk. trc., Fikret Işıltan, Ankara 1995.
- Odo of Deuil (*De Profectione Ludovici VII in Orientem*), ing. trc. Virginia Ginggerrick Bery, New York 1948.
- Raimondus Aguilers, *Historia Francorum Qui Ceperunt Jerusalem*, ing. trc., J.H. Hill-L.L. Hill, Philedelphia 1968.

- Robert Monachus, *Historia İherosolimitana*, ing. trc. Carol Sweetenham, ing. trc., *Robert the Monk's History the First Crusade*, Burlington 2005.
- Süryani Mikhael, *Süryani Patrik Mikhael Vekayinamesi*, trk. trc., H.D. Andresyan, TTK. Kütüphanesi.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor Zeyli (1136-1162)*, trk. trc., H.D. Andresyan, Ankara 2000.
- Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, ing. trc. A.C. Krey-E.A. Babcock, *A History of Deeds Done Beyond the Sea, I*, New York 1943.

Araştırma Eserleri

- Asbridge, Thomas, *The First Crusade, A New History*, Londra 2005.
- Baykara, Tuncer, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211), Gazi-Şehit*, Ankara 1997.
- Demirkent, Işın, "Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Mahiyeti", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu* Semineri 26-27 Mayıs 1997, İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 1-9.
- , "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri" *İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, sayı: 35, İstanbul 1994, s. 65-78.
- , "Haçlılar", *DİA*, XIV, 525-546.
- , *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.
- , "1101 Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s.17-56.
- Kaya, Selim, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleyman Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006.
- Oldenburg, Zoe, *The Crusades*, ing. trc. Anne Carter, New York 1966.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi, I,II*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1998.

Sevim, Ali - Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.

—————, *Türkiye Selçuklularına Hakkında Resmi Vesikalar, metin, tercüme ve araştırmalar*, Ankara 1988.

Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2008, s.36-40.